

KRISTIINA KALLEINEN

Uudenlainen näkökulma Suomen 1700-luvun historiaan

Turun yliopiston Suomen historian professori Kirsi Vainio-Korhosen tutkimus 1700-luvun jälkipuoliskon aatelistelämästä Suomessa on uraa uurtava teos. Ulkoasultaan äärimmäisen kaunis ja käteen sopiva teos sisältää painavaa asiaa niin naishistorian, perhehistorian kuin ”perinteisen” poliittisen historiankin aloilta.¹

■ Tutkimuksen päähenkilö on itäisellä Uudellamaalla Lapinjärvellä Porlomin kartanossa 1752 syntynyt kreivitär Sophie Creutz, mutta teos ei ole hänen elämäkertansa vaan kuvaus kreivittären sukupiiristä sekä aikakauden aatelist verkoston toiminnasta ja kohtaloista 1700-luvun loppuvuosikymmenien ja seuraavan vuosisadan alun myllerryksissä. Syy siihen, miksi kirja ei ole pelkästään Sophie Creutzin elämäkerta, on selvä: suoria jälkiä Sophie Creutzin elämästä ja toiminnasta on aikakirjoihin jäänyt vain niukasti. Vainio-Korhonen on sen vuoksi paljolti luovan päättelyn avulla ja sen tiedon perusteella, mitä muista vastaavassa asemassa olleiden aatelistnaisten elämästä on säilynyt, joutunut rakentamaan kuvan Sophie Creutzin elämänkaaresta. Tutkimus perustuu suureksi osaksi alkuperäislähteille kuten kartanoarkistoihin ja kirjekoelmiin.

Lähteiden vähäisyys tai paremminkin historiallisiin dokumentteihin jääneiden jälkien vähäisyys ei hämmästyttä, koska kysymys on naishistoriasta. Samoinhan on asian laita lasten, vanhusten, köyhien jne. historian kohdalla. Vaikka on jo aikaa sitten tunnus-tettu, että myös naishistoria, perhehistoria, arjen historia jne. voivat olla poliittista ja kansallista siinä missä ”perinteinen” poliittinen historiakin, etenkin 1700- ja osittain 1800-luvun osalta tämä on pitkälti vielä realisoitumatta suomalaisessa tutkimuksessa. Toki 1700-lukua koskevaa tutkimusta sinänsä on tehty, mutta enimmäkseen tutkimuskohteina ovat olleet joko valtiomiehet kuten G. M. Armfelt ja G. M. Sprengtporten² tai aikakauden poliittiset tapahtumat. Tuoreimmista suomalaisista tutkimuksista, jotka katsovat uudesta perspektiivistä 1700-luvun korkeinta aatelia ja sen elämäntapaa Ruotsi-Suomessa mainittakoon esimerkkeinä Jessica Parland-von Essenin ja Johanna Ilmakkunaksen tutkimukset.³

Jälkimmäisen vuosisadan osalta hallinto-historiaa ja yleensä valtiollispoliittista historiaa on runsain määrin, mutta nimenomaan naiseen kohdistunut tutkimus on marginaalista. Jonkin verran on tutkittu työläisnaisia, prostituoituja, kasvattajia, kansanedustajia, naistaiteilijoita ja -kirjailijoita ja naisjärjestöjä, mutta tämänkaltainen tutkimus on kohdistunut vuosisadan loppupuoleen ja seuraavan vuosisadan alkuun.⁴ Mahdollisuuksia 1800-luvun aatelistnaisten historian kirjoittamiseen olisi useiden säilyneiden kirjekoelmien perusteella, sillä tunnetustihan tämä vuosisata kuten edellinenkin oli kirjeenkirjoittamisen aikakautta.

Nainen säätyläistössä

Vainio-Korhonen kuvaa tutkimuksessaan yhden aatelin naisen ja hänen perheensä ja sukupiirinsä elämää 1700-luvun loppupuolella aikana, joka poliittisesti oli hyvin värikästä ja Suomelle lopulta dramaattistakin aikaa seuraavan vuosisadan alussa. Mielenkiintoiseksi ”perinteisen” poliittisen historian kannalta Vainio-Korhosen tutkimuksen tekee se, että Sophie Creutzin elinikäinen ja läheinen ystävä oli Suomessa sittemmin toisaalta maanpetturina, toisaalta patriootina tunnettu Göran Magnus Sprengtporten, joka on yksi tutkimuksen päähenkilöistä. Tutkimuksessa annetaan kenties hieman liikaa tilaa sen pohdinnalle, oliko Sprengtporten mahdollisesti Sophien toisen lapsen, Wendela-tyttären, biologinen isä – vaikuttaa siltä, että kirjoittaja on tästä problematiikasta erityisen kiinnostunut, koska siihen palataan toistuvasti.

G. M. Sprengtporten siirtyi Venäjälle jo vuonna 1786 vastustettuaan kuningas Kustaa III:n politiikkaa. Kuninkaan vastaiseen kapinahankkeeseen – Anjalan liittoon, johon osallistuneet haaveilivat Suomen itsenäistymisestä tai itsehallinnosta Venäjän avulla – osallistunut Sophie Creutzin aviomies Lars Glansenstierna joutui maanpetturina poistumaan maasta loppuelämäkseen 1789.

Sophie Creutz ja useat hänen sukulaisensa asuivat kaksi vuotta kestäneen sodan aikana sotatoimialueella tai sen läheisyydessä Elimäen kylissä kuten Anjalassa, joihin venäläisjoukot hyökkäilivät toistuvasti aiheuttaen tuhoja mm. Anjalan kirkolle. Tilanne koettiin hermostuttavana kartanoissakin. Sophien sisaren, vuonna 1776 vapaa-herra Rabbe Wreden kanssa avioituneen Eva Creutzin perheen omistuksessa ollut Anjalan kartano paloi poroksi venäläisten ammuttua Kymijoen yli palavia ammuksia kesällä 1789. Vainio-Korhosen siteeraama Eva Creutzin silminnäkiäkuvaus kesältä 1789 on ainutlaatuinen ja ilmeisesti ainoa naisen kirjoittama ja säilynyt kuvaus Kustaa III:n sodasta. Anjalan kartano oli Wredesuvun hallussa 1600-luvulta lähtien vuoteen 1837, jolloin se siirtyi Creutz-suvulle. Kuitenkin jo vuonna 1842 Suomen senaatti osti

kartanon ja lahjoitti sen kenraalikuvernööri A. S. Menshikoville kiitokseksi lakikodifikaation torjumisesta.

Anjalan liittoon osallistuneiden maanpeturuudesta tuomittujen ja heidän tukijoidensa omaisuus tuomittiin menetetyksi kruunulle, joten niin Sprengtportenin Seestan kartano kuin Glansenstiernan Jokelan kartano Nastolassa siirtyivät valtion haltuun. Sophie Creutz muutti lapsineen Pernajan Malmgårdiin lähisukunsa hoiviin, minkä jälkeen otti nopeasti ohjat käsiinsä ja ryhtyi hankkimaan omaisuuttaan takaisin. Tässä on nähtävissä se Vainio-Korhosen korostama seikka, että Sophie Creutz poikkesi merkittävällä tavalla ”naishistorian vaalimasta kuuliaisen ja alamaisen naisen muotokuvausta”, kuten hän asian ilmaisee.

Jokelan kartanon Sophie osti takaisin huutokaupasta ilmeisesti omilla perintörahoillaan, ja saattoi siten siirtää kirjansa Pernajasta takaisin Nastolaan jo elokuussa 1795. Kartano kuului Sophie Creutzille, mutta lain mukaan vaimon omaisuuden hallintaoikeus kuului miehelle, joka ei kuitenkaan saanut ryhtyä vaimon omaisuuden myyntiin ilman tämän myötävaikutusta. Lars Glansenstierna yritti painostaa vaimoaan myymään Jokelan kartanon, mistä Sophie Creutz kieltäytyi asiaa aluksi harkittuaan.

1. Kirsi Vainio-Korhonen (2008) *Sophie Creutzin aika. Aatelistelämää 1700-luvun Suomessa*. SKS:n toimituksia 1183, Jyväskylä. 398 s., kuv.
2. Molemmista näistä henkilöistä on kirjoitettu useita tutkimuksia, tuoreimpia: Stig Ramel (2005) *Kustaa Mauri Armfel: 1757–1814 – Ruotsissa kuolemaantuumittu kuninkaan suosikki, Suomessa kunnioitettu valtion perustaja*, Otava, Helsinki sekä (2005) *Yrjö Maunu Sprengtporten –Maanpeturi ja patriootti*, Otava, Helsinki.
3. Jessica Parland-von Essen (2005) *Behagets betydels – Dötrarnas edukation i det sena 1700-talets adelskultur*, Möklinta, Gidlund; Johanna Ilmakunnas (2004) *Aristokraattinen elämäntapa ja sen raboitus 1700-luvun Ruotsissa – Carl ja Axel von Fersenin tulot, varallisuus ja kulutustottumukset*, Suomen historian lis.työ, Helsingin yliopisto sekä ”Adelsdamer som konsument på 1700-talet”, *Historisk Tidskrift för Finland* 2/2004, 116–134 ja ”Hovets damer i 1700-talets Sverige”, *Historiska och litt.historiska studier* 82, SLSF 2007, 17–47.
4. Kristiina Kalleinen on kuvannut aatelin naisen ja kartanonrouvan elämää 1800-luvun Suomessa: ”Min älskade Nils!”. Piirteitä Sophia Margaretha von Haartman-Nordenskiöldin elämästä. – *Genos* 2/2005, 74–79.

Tästä voidaan havaita, kuten Vainio-Korhonen toteaa, että vaikka naisten toimivaltaa rajoittavat normit olivat olemassa, käytännössä voitiin kuitenkin toimia vapaammin.

Kuinka suhtautua venäläisiin?

”Ison vihan” ja Kymijoelle rajan siirtäneen ”pikku vihan” jälkeisen Turun rauhan kokeneet rajaseudun asukkaat suhtautuivat torjuvasti ja kielteisesti Venäjään ja venäläisiin.

Vainio-Korhonen analysoi mielenkiintoisella tavalla ”tavallisen” kansan ja säätyläistön suhtautumista Venäjään: kolmatta ”vihaa” ei enää haluttu, mutta ratkaisumalleista oltiin erimielisiä. Eräänä mahdollisena syynä mielipide-eroon Vainio-Korhonen esittää sen, että useimmilla Suomen tai ainakin Itä-Uudenmaan aatellisperheillä oli sukujuuret Baltiassa, jonka aatelin aseman edullisuus Venäjän yhteydessä oli heille varmasti tunnettua. Esimerkiksi Sophie Creutzin äidinisä kuului kuuluisaan ja menestyneeseen balttilaiseen von der Pahlen-aatelissukuun, jonka Viroon jäänyt sukuhaara omisti vuoteen 1919 saakka Palmsen barokkikartanon Viron pohjoisrannikolla. Säätyläistön suopeampi suhtautuminen Venäjän alaisuuteen joutumiseen tuntuisi selittyvän hypoteettisesti siten kuin Vainio-Korhonen sen selittää eli Baltian aateliston saamalla hyvällä asemalla Venäjän alaisuudessa.

Samoin kuin balttilainen aateli aiemmin myös suomalainen aateli ja säätyläistä saavuttivat Suomen 1808–09 sodan seurauksena merkittäviä etuisuuksia asettumalla lojaalisti uuden hallitsijan palvelukseen. Suomen siirryttyä osaksi Venäjän keisarikuntaa venäläisten hyvittely/rauhonpolitiikka puri Suomessa kuten se oli purrut aiemmin Baltiassakin. Säätyläistöä rauhoiteltiin paitsi aineellisesti myös aineettomasti virkojen ja uramahdollisuuksien avautumisen muodossa. Syntyneessä Suomen suuriruhtinaskunnassa aateli ja upseerit tarttuivat innokkaasti tarjottuihin virkauralla etenemismahdollisuuksiin joko Suomen uudessa keskuhallinnossa, joka tarjosi siihen runsaasti mahdollisuuksia, tai Venäjällä, jossa Suomen hajalle lasketun armeijan upseeristo sai mahdollisuuden sotilasuralla etenemiseen,

kuten Raimo Savolaisen ja Max Engmanin tutkimukset osoittavat.⁵

Suomen sota

Ensi vuonna tulee kuluneeksi 200 vuotta Suomen sodasta, jonka muisteleminen on aloitettu jo kuluneenkin vuoden aikana useiden erilaisten tilaisuuksien ja tapahtumien muodossa.

Suomen sota niin kuin kaikki muutkin suomalaisten käymät sodat on perusteellisesti dokumentoitu nimenomaan sotana eli taisteluina, tappioina, voittoina, kaatuneiden määränä. Vähäisemmälle huomiolle tutkimuksessa on jäänyt sodan sosiaalinen aspekti sekä siviiliväestön kohtalot ja suhtautuminen sotaan. Martin Hårdstedtin tutkimus Suomen sodasta on tästä harvinainen poikkeus kiinnittäessään nimenomaan huomion sodan sosiaalishistoriaan samoin kuin muutamia vuosia sitten dosentti Maria Lähteenmäki.⁶

”Sophie Creutzin aika” osallistuu ajan-kohtaiseen noiden vuosien merkityksestä käytyyn keskusteluun kuvaamalla Sophie Creutzin perhepiirin kokemuksia ja näkemyksiä sodasta.

Ruotsin ja Venäjän välinen sota eli siis suomalaisittain Suomen sota 1808–09 kosketti jälleen välittömästi Sophie Creutzin rajan läheisyydessä elänyttä perhettä. Sophien tyttären Wendelan tuolloin 43-vuotias aviomies Anders Munsterhjelm ilmoitautui heti sodan alettua kevättalvella 1808 Loviisan Svartholman linnoituksen puolustajiin. Kansallisarkiston Biographica Munsterhjelm -kokoelmassa on säilynyt Anders Munsterhjelmin vaimolleen lähettämiä kir-

5. Raimo Savolainen (1994) *Suosikkisenaattorit. Venäjän keisarin suosio suomalaisten senaattoreiden menestyksen perustana 1809–1892*, Hallintohistoriallisia tutkimuksia 14, Painatuskeskus, Helsinki; Max Engmanin teokset: *St.Petersburg och Finland 1703–1917 – Migration och influens* (1983), *Bidrag till kannedom av Finlands natur och folk* 130, Helsingfors, *Förvaltningen och utvandringen till Ryssland 1809–1917* (1995), Hallintohistoriallisia tutkimuksia 20, Painatuskeskus, Helsinki, *Pietarinsuomalaiset* (2004), WSOY, Helsinki ja *Suureen itään. Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa* (2005), Siirtolaisuusinstituutti, Turku.

6. Martin Hårdstedt (2006) *Finska kriget 1808–1809*, Prisma, Stockholm (suom. 2007); Maria Lähteenmäki ”Tautinen sota: Suomen sota paikallisena ilmiönä”, *Historiallinen Aikakauskirja* 4/2004, 447–455.

jeitä helmikuisen hyisestä Svartholman linnoituksesta, kun linnoituksen puolustajat melkoisen tietämättömyyden vallitessa odottivat venäläisten hyökkäystä. Kuten sittemmin Suomenlinnan linnoitus Svartholmakin antautui lähes vastarinnatta kolmen viikon piirityksen jälkeen. Sotaväki lähetettiin koteihinsa, mutta upseerit otettiin sotavangeiksi. Tästä Anders Munsterhjelm kuitenkin välttyi, mahdollisesti Sprengtportenin ansiosta. Mahdollisesti samoin Sprengtportenin ansiosta antautuneen linnoituksen komentaja Carl Magnus Gripenberg sai heti majurin viran venäläisessä armeijassa. Lähin syy linnoituksen antautumiseen vaikuttaa olleen uskonpuute Ruotsin kuninkaan mahdollisuuksiin hallita tilannetta, eivätkä kaikki aikalaisetkaan pitäneet antautumista tyrmistyttävänä; Wendela toivoi kirjeessään Andersille, että voisi nauttia samanlaisista eduista kuin rouva Gripenberg, joka ”oli niin onnellinen, kun hänellä nyt on miehensä kotonaan Villähteen kartanossa”.

Siviiliväestö odotti pelonsekaisin tuntein lähestyviä venäläisiä joukkoja, mutta joitakin yksittäisiä tapauksia lukuun ottamatta Venäjän armeija eteni rauhallisesti ja, kuten

tunnettua, eteläinen Suomi valloitettiin lähes taistelutta. Vainio-Korhonen osoittaa mielenkiintoisella tavalla, miten kaakkaisen Suomen aatelin paikallinen historia ja henkilökohtainen kokemuspiiri ratkaisevalla tavalla vaikuttivat valtiollisen historian kulkuun: ”sprengtportiaaneilla” ja pitkän linjan Anjalan miehillä oli ratkaiseva vaikutus sodan lopputulokseen eteläisessä Suomessa ja sen kautta loppujen lopuksi koko Suomessa. G. M. Sprengtportenin osuus Porvooon maapäivien koollekutsumiseen on suurella todennäköisyydellä ollut merkittävä, ja hänhän toimi lyhyen aikaa Suomen ensimmäisenä kenraalikuvernöörinä.

Kirsi Vainio-Korhosen tutkimus osoittaa vakuuttavalla tavalla, miten katsomalla asioita uudesta näkökulmasta, tarkalla lähteiden lukemisella ja tulkitsemisellä sekä loogisella päättelyllä voidaan merkittävästi täydentää ja tarkentaa olemassa olevaa kuvaa menneisyydestä. *Sophie Creutzin aika* tuo merkittävän lisän suomalaiseen 1700-luvun aateliseen nais- ja perhehistoriaan sekä monipuolistaa käsitystämme Kustaa III:n sodasta 1788–89 ja Suomen sodasta 1808–09. ■